

ULUS, ULUSLAŞMA VE ULUS DEVLET

Vahap Sağ
Mehmet Aslan

Öz

1980 sonrasında Türk siyaset tartışmaları gündeminde bazı kavramlar öne çıkmış ve yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Ulus, devlet ve ulus-devlet kavramları bu tartışmalarda yoğunlaşan kavramlardır. Ulus, tarihin belli bir döneminde insanların etkin katılımı ve irade hareketleri ile gerçekleştirdikleri bir oluşumdur. Yine ulus-devlette özellikle 16.yüzyıldan itibaren gerçekleşmeye başlamış toplumsal siyasal bir örgütlenmedir. Uluslaşma, ulus ve ulus-devlet süreci ile birlikte bir bütünleşme sonucu, tebaadan yurttaşta dönüşeni yeni bir birey yaratmıştır. Ulus-devletle ilgili tartışma ve eleştiriler ulus ve ulus-devlet öncesi yada kullanılan kavramla ulus altıcı, ulus ve ulus-devlet sonrası; ulus üstücü hareket veya önerileri gündeme getirilmiştir. Ancak ne ulus üstücü ne de ulus altıcı öneri ve hareketler ulus devletin yerine ikame edilebilecek akılcı, gerçekleştirilebilir öneriler olarak değerlendirilmemektedir. Uluslararası ekonomik politik tercihlerdeki değişimlerin etkisi sonrasında gündeme gelen bu tartışmalar karşısında, ulus-devletimizin korunması doğrultusunda da hareket ve önerilerin gerekliliği düşünülmektedir. Bu çalışma ile ulus-devletin güçlendirilmesi için uluslaşma ve uluslaştırma sürecinin dinamikleri ve etmenleri gözden geçirilerek tartışmalara katılınması istenmiştir. Ulus-devleti yaratan süreç ve dinamikler incelendiğinde bu sürecin etmen ve dinamiklerinin ısrarlı bir biçimde desteklenilmesi, güçlendirilmesi ve geliştirilmesi gerektiğine inanılmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Ulus, uluslaşma, ulus-devlet, iradilik, ulus üstücülük, ulus altıcılık.
Nation, Being A Nation and Nation- State

Abstract

Following 1980, some of the concepts in Turkish language has attracted a great attention and discussed widely. This included those like nation and nation-state. This article argues that the nation is emerged in a certain period of history as a formation created consciously and by the effective participation of the members of the society. In the same way, the nation-state is established in Europe beginning at 16th century as a social and political organisation. In the period of being a nation and nation-state, it is aimed at forming citizen type individuals integrating them into society. They were in fact subordinated to the ruling class. The critics towards nation state gave a rise to discussion on the nation of above and below the nation. However, neither of these conceptualisation can be accepted as an analytic instrument in political analysis. For the future benefit of Turkey, the dynamics in the process of being a nation and creating a nation, should be developed, bolstered and protected.

Key Words

Nation, being a nation, nation-state, conscious behaviour, above-nation, below-nation, citizen

Ulus, Uluslaşma ve Ulus-Devlet

1980'ler sonrasında birçok kavram veya olgunun yeniden öne çıktığı çıkarıldığı, tartışma platformlarına çekildiği bilinmektedir. Bu kavramlardan biri ulus-devlettir. Daha doğrusu bu kavram bağlamında ulus, uluslaşma kavramları da çeşitli vesilelerle tartışılmaktadır. Bu çalışmada da bu kavramlarla ilgili tanım ve açıklamalar irdelenerek tartışmaların değerlendirilmesine çalışılacaktır.

Devlet siyasal bir örgütlenmedir. İnsanlığın gelişimine baktığımızda örgütlenmelerin, insan bir araya gelmesini izleyen bir sıra izlediği görülecektir. Dolayısıyla devlet, insanların toplu olarak bir araya gelmesinden sonra

oluşturdukları, toplumda en üst, karmaşık, en gelişmiş siyasal bir örgütlenmedir. Sözlük tanımı ile devlet “halk (insan unsuru), ülke (toprak unsuru) ve egemen bir siyasal otoritenin birlikteliğinden oluşan siyasal örgütlenme” (Demir-Acar, 1992:90) biçiminde tanımlanmaktadır.

Çalışmanın temel kavramı olan ulus devlete gelmeden önce devleti örgütlemek durumunda olan halk yani insan unsurunun; ulusun tanımını ve oluşumunu irdelemek gerekir.

Kılıç Bey’in aktardığına göre “Kitabı Mukaddes’te ulus (nation) kelimesiyle, puta tapar halklar işaret edilmektedir. Yani kitapsızlar, tek tanrıya inananlar. Semavi dinlerin evrensellik talepleri, tüm insanları kapsama eğilimlerinin karşısında, ulus neredeyse bu evrenselliğin reddi olarak ortaya çıkmaktadır.” (1995:191). Kuşkusuz dinin amacı kendine bağlı insan yaratmaktır. Kendine bağlı olmayanları ayırt etmesi, dışlaması doğaldır. Herhangi bir dinin kendisine bağladığı insan topluluğuna bilindiği üzere ümmet denir. Tanımında da görüleceği gibi temel olan din çerçevesinde bir araya gelmektir. Yani “ümmet: soy, kan bağı, dil, ya da ülke birliği temelinde değil, din ve inanç birliği temelinde bir araya gelmiş; ortak bir inanç ile birbirine bağlı; aynı dine ve aynı peygambere tabi insan topluluğudur” (Demir-Acar, 1992:368).

Bilindiği gibi farklı ülkelerden olup aynı dinden olmak mümkündür. Dolayısıyla ulus, dinsel birlikten farklıdır. Başka bir anlatımla dinde temel olan kendi ilke ve kuralları çerçevesinde toplanmaktır, ümmet olmaktır.

Ulus denildiğinde ilişki kurulan bir diğer kavram da ırktır. Irk şöyle tanımlanır: “Renk, boy, ses, vücut yapısı vb. gibi kalıtımla gelecek kuşaklara aktarılacak özellikler bakımından benzeşen ve insan topluluklarının dikey olarak sınıflandırılmasına imkan veren kategoriler” (Demir-Acar, 1992:167). Tanımdan da anlaşılacağı gibi ulus ırktan da farklı bir ortaklıktır. Aynen, Kılıçbay’ın aktardığına göre “1936 da ölen ünlü Fransız tarihçisi Jacques Bainville’in Fransa halkı bir ırktan daha fazla bir şey, bir ulustur” (1985:191) demesi gibi.

“Dil, kültür, gelenek ve görenek bakımından birbirine bağlı ve genellikle aynı soydan gelen bireylerin oluşturduğu, görece küçük insan topluluğu” (Demir-Acar, 1992:124) şeklinde tanımlanan etnik köken de ulus ile bağlantılandırılan bir diğer kavramdır. Yine ulusla ilişkili olarak düşünülen bir diğer kavram olan kabilenin tanımını da vermek gerekirse: “kabile: birden fazla aşiretin veya çeşitli boyların bir araya gelmesi ve bir lider etrafında örgütlenmesiyle oluşan, bir arada yaşayıp beraber yer değiştiren, ortak bir dil ve dinsel inançları olan ve aynı soydan geldiklerine inanan insanlar topluluğu” dur (Demir-Acar, 1992:193).

Ulusun, etnik köken ve kabile ile ilişki ya da farkını Kılıçbay şöyle ifade eder: “Ulus ile etnik unsur aynı şey olmanın ötesinde, birbirlerinden çok farklı tarihsellik ve toplumsallıklara denk düşerler... etnisite insanların bilinçli iradelerinin dışında doğan, biyoloji ve tarih tarafından oluşturulan bir toplumsallıktır. Başka bir deyişle etnisite, kader sanılan yerellikten başka bir şey değildir” (1996:90). Yine Kılıçbay, kabilenin ulustan farkını; ulus altı bir örgütlenme olduğunu “eski Türklerde ulus, kabilelerde konfederasyonunu işaret etmektedir” (1985:191) diyerek gösterir.

Buraya değin ulus kavramının tartışılması ile birlikte akla gelen ilintilendirilen kavramlar irdelenmeye açıklanmaya çalışılmış, ulustan farkı ortaya konmak istenmiştir.

Ulus, her şeyden önce doğuştan gelen özelliklere dayanmaması gereken bir birliktelik olmalı. Sonradan ve de gerçekleştirilen bir birliktelik, örgütlenme olmalı. Yani ulus, "... tarihsel bir inşadır. Tarih belli konağında ve belli bir mekanda belirmiştir. İnsanların iradi gayretlerinin ürünüdür, doğanın dayatması sonucu ortaya çıkmıştır. İnanca değil doktrine dayanır" (Kılıçbay, 1996:90). Dolayısıyla gerek mmet, gerek etnik köken, gerekse kabile veya ırk olarak bir araya gelinmesinde insan edilgin iken, ulus olarak bir araya gelinmesinde ise tam tersine iradesi ile davranmaktadır yani etkindir. Yine insanın doğallıktan toplumsallığa geldiği oranda ve düzeyde ulusa katılması söz konusu olmaktadır. Ulusa katılmanın, ulusu oluşturmanın insanın etkin; iradi hareketi ile gerçekleştiğine ilişkin tipik bir rneği Kılıçbay eski Türklerden verir "... bir kabile bir dönem bir ulus içinde yer aldıktan sonra başka bir dönem başka bir ulusun içinde yer alabilmektedir" (1985:191).

İnsanın etkin, iradi tutumu ile başka bir anlatımla görelili bir bilinçli hareketle oluşturduğu ulusu, tüm bu özellikleri de içeren bir biçimde Schenepers şöyle tanımlar: "Ulus, zgl niteliklerinin kesin tanımlarla özümlenmesi gereken özel bir siyasal birim Őeklidir. Her siyasal birim gibi ulus ta ite, içine aldığı halkları kapsamak ve dışta da siyasal ulus birimlerinin varlığı ve aralarındaki ilişkiler üzerine kurulu bir dünya düzeninde kendini tarihsel bir özne olarak kabul ettirebilmek için savunduğu egemenliği ile tanımlanır" (1995:33). Bu tanım ile ulus öncesi veya ulus altı denilen oluşumları birlikte değerlendirdiğimizde ulusun çok daha gelişmiş, çok daha karmaşık ve çok daha iradi bir örgütlenme olduğu açıkça görülür. Yine bu tanımda ulusun doğallıktan toplumsala giderek siyasala ulaşılmış olunan bir süreçle, dinamiklerle birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla ulusun oluşumu, ulus öncesi oluşumların insan doğa ilişkilerine göre yoğun bir insan insan ilişkileri çerçevesinde ve dinamizmde gerçekleşmektedir denilebilir. Daha açık bir ifade ile etmenler, ilişkiler siyaset ls ile açıklanmak durumundadır.

Uluslaşmayı siyasal ltten çok sosyolojik bir olgu olarak ele alan Türkdoğan'a göre ise "Milletleşme ve millet oluşturma, tarihi gelişim çizgisi içinde, toplumsal bir süreçtir. Bu nedenle, geniş çapta sosyal yapıyla bağlantılıdır. şöyle ki; toplumların bir evrim çizgisi vardır. bu da klan veya hord diye ifade edilen en ilkel toplum tipinden günümüz millet kuruluşuna kadar ilerleyen bir yapısal değişme sürecini yansıtılmaktadır" (1995:VIII). Ardından da ulus tanımını yapan Türkdoğan'a göre "millet, kabile-aşiret, feodal yapıdan daha st düzeyde donatılmış bir st kuruluşa yükselişin son safhasıdır" (1995:VIII). Grldği gibi Türkdoğan toplumsal yapının evrimsel değişimini ne çıkarırken iradiliğe çok fazla vurgu yapmaz. Bir tür kendiliğindenlik ne çıkarılır.

Görece kapsamlı denilebilecek bir diğer ulus tanımı ise şöyledir: "Belli bir toprak parçasının üzerinde bölük prk dran parçaların, ulusal Pazar çerçevesinde birleşmeleri üzerine oluşan ülkeye dayanır ve çok kalın çizgileri itibarı ile bu coğrafya üzerindeki çeşitli ve farklı etniklerin, kandaşlık ve yerelliklerinden koparak bir vatandaşlar şirketi oluşturmaları ve ülkeyi müşterek mülkiyet olarak sahiplenmeleridir" (Kılıçbay, 1996:90)

Kılıçbay bu tanımda ekonomi etmenine çok güçlü bir vurgu yapmaktadır. Doğanın sundukları ile yetinmeyen insan toplulukları kandaşlık ve yerelliklerinden yani doğallıktan koparak ekonomik etmenlerin etkisi ile çok daha geniş bir pazar olanağı sunan önkelerine göre büyük bir toprak parçasının ortak sahipliğine katılırlar ve bu toprak parçası ülke olur. Kuşkusuz giderek bu yeni ve geniş toprak parçasının üzerinde diğer yerelliklerden gelenlerin tümünün konum ve durumlarını belirlemek, düzenlemek için de yeni ve gelişmiş bir örgütlenme gerçekleşmek durumunda olacaktır.

Buraya değin verilen ulus tanımlarına bakıldığında görülen özellikleri aşağıdaki gibi maddelendirmek olanaklıdır. Buna göre ulus:

1- İnsanların etkin katılımı ile gerçekleşir. 2-İradidir. 3-Oluşumu tarihin belli bir döneminde başlamıştır. 4-Bir süreçtir. 5-Verili değil edinilmiştir. 6-Toplumsaldır. 7-Siyasaldır. 8-Ekonomiktir. 9-Coğrafidir.

İnsanların ulus olarak bir araya gelmesinden sonra ilişkilerin düzenlenmesi için gerçekleştirilen siyasal örgüt yani devlet ile birlikte ulus-devlet örgütlenmesi gerçekleşmiş olacaktır.

Nihayet Bottomore'un ifadesi ile daha açık bir biçimde "modern dünyanın en önde gelen siyasal birimi ulus-devlettir" (1987:59). Ya da başka bir ifade ile "ulus-devlet, her şeyden önce, 18 yy'dan itibaren gelişen ve günümüzde evrensel ölçekte yaygınlığa de erişen bir siyasi yapılanma biçiminin adıdır" (Erözden, 1997:122). Yukarıdaki alıntılarda ulus-devletin oluşum zamanı ortaya konmaktadır. Açıklamalardan birinde modernleşme ile birlikte değerlendirilirken, diğerinde kesin bir zaman dilimi (18. yy) verilmektedir. Modernleşme ve verilen zaman dilimi koşutluğu ulus-devletlerin ortaya çıkış koşullarını değerlendiren Bottomore'un açıklamasında da görülür.

"Başta Batı Avrupa ile Kuzey Amerika'da olmak üzere ulus-devletlerin ortaya çıkışı iki ana koşula dayanmaktadır, birincisi, mutlak monarkların on altıncı yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar gerçekleştirdikleri modern merkezi yönetimin gelişimi, diğeri ise belli bir toprak parçasının üzerinde yaşayan, kendini farklı bir etnik ve kültürel karaktere sahip gören ve hanedan yönetiminin yerine halk egemenliği kurmak için savaşım veren bir toplumsal küme için kendi kaderini kendisinin belirlemesi siyasal fikrini hayata geçiren milliyetçiliğin doğuşuydu" (Bottomore, 1987:59). Bottomore'un açıklamasında ulus devletin ortaya çıkış zamanının yanında değinilen diğer iki öge merkezileşme ve milliyetçilik öğeleridir. Bottomore'un bu iki öğesinin Kılıçbay'ın ulusal Pazar çerçevesinde birleşme ve kurulan yurttaşlar şirketini sahiplenme öğeleri ile birlikte değerlendirmek mümkündür. Ancak Kılıçbay kurulma evresini anlatırken Bottomore daha gelişmiş bir düzeye değinir.

Bottomore tarafından ulus devletin oluşumundaki iki etmenden biri olarak verilen milliyetçiliğin etkisini daha vurgulu bir biçimde öne çıkaran Hans Kohn aynı zamanda milliyetçiliğin sınıfsal köken ya da boyutuna da işaret eder. "Birinci ve ikinci geleneksel zümreler olan ruhbanlarla aristokratların dışında kalan zümre; avam, halk olarak kastedilen üçüncü zümre" (1967:59) güçlendikçe ulus devlet oluşumu gündeme gelmiştir. Bir başka ifade ile de "on dokuzuncu yüzyılın akışı içinde, üçüncü zümrenin gücünün artışıyla yığınların siyasal ve kültürel uyarısıyla... ulus devlet oluşturma arzusuna dönüşmüştür" (Kohn, 1967:3-4).

Bottomore'un monarkların merkezi güç kurmalarının ardından, o dönemin egemen kesimleri olan aristokraların dışında oluşan üçüncü zümrenin, o dönem düşünüldüğünde işçi sınıfı olduğu kabul edilebilir. Zira "ulus devlet olgusunun ortaya çıkmasıyla yurttaşlık hak ve görevleri yerel olmaktan çıkmış, ulusal niteliğe bürünmüş, giderek evrenselliğe ulaşmıştır" (Marshall, 1965:79) açıklamasında da görüleceği üzere feodal toplumsal ekonomik sistemin tarıma dayalı yerel bireylerinin ulusal bilinç; yurttaşlık hak ve görevlerine ulaşmış olması düşünülemez. Nitekim, Sarıbay bu durumu daha açık bir biçimde şöyle ifade eder. "... modern veya ulusal yurttaşlığın batı kapitalizminin gelişmesine paralel bir tarihi vardır" (1992:92). Buraya değin aktarılan gelişmelerde ortaya çıkan önemli bir koşutluk ve gerçeklik görülmektedir:

Kapitalizm, sınıflaşma ve yurttaşlık bir biri ile koşut bir gelişim göstermektedir. Daha açılımlı bir ifade ile ulus devletin ulusal Pazar çerçevesinde birleşmesi ile birlikte işleyen süreç, ulus devlet, kapitalizm, sınıflaşma, yurttaşlık kavramlarını yaratmıştır.

Sarıbay bu durumu şöyle ifade eder: "Kapitalizm ... yurttaşlığı şu özellikleri ile teşvik etmiştir. Kapitalizm, her şeyden önce mübadele ilişkileri aracılığı ile evrensel kültürün büyümesini sağlamış, tüketicinin özerkliğine fazlası ile önem vererek bireyselliğin doğmasına katkıda bulunmuştur. Genel olarak, kapitalizm, statü hiyerarşisinden daha çok sözleşmeye dayanan ilişkileri esas aldığından; hükümetin de toplumsal bir sözleşme temeli üzerine inşa olması gerektiği fikri benimsenmiştir" (1992:92).

Dolayısıyla ulus ve giderek ulus devletin oluşum ve gerçekleşme süreci çok yönlü toplumsal ekonomik oluşumlarla birlikte yaşanmıştır. Ortaya çıkan bir başka önemli nokta ise bilinen alt yapı-üst yapı etkileşimi veya ilişkisidir. Pazar çevresinde birleşmesi ile gerçekleşen ekonomik alt yapı ve üretim biçimi giderek üretim ilişkilerini; üst yapıyı belirlemiş ya da etkilemiş, ulusal Pazar için üretim türündeki üretim faaliyetinde bulunan emek kesimleri; işçiler, yeni üretim ilişkileri içinde, feodal yapının statüye dayalı hiyerarşik üretim ilişkilerinin ortadan kalkacağı yeni bir siyasal toplum örgütlenmesine destek vermiş ve statü hiyerarşisine göre çok daha eşitlikçe, yurttaşlık düzeyine eriştiği gücü ile ulus devletin kendi hak ve ödevlerinin teslim edildiği daha gelişmiş güçlenmiş düzeye varmasına katkı sunmuştur.

Ulus devletin kurulma sürecini aşamalar şeklinde açıklayan Rokka'nın sıralamasını sunarak toparlayacak olursak:

"Batı toplumlarında ulus-devlet kurma süreci dört aşamada tamamlanmıştır...

Birinci aşama on beşinci yüz yıldan Fransız Devriminin yapıldığı on sekizinci yüz yıla kadar ki süreyi kapsar ve devletin oluşumunu içerir. Bu aşamanın ortaya önemli sonuç, seçkinler düzeyinde ekonomik siyasal ve kültürel açıdan bütünleşmenin gerçekleşmesidir" (1975:571-572). Kandaşlık ve yerellikten uzaklaşılarak ulusal Pazar çerçevesinde birleşmesi sürecinin öncüleri durumundaki seçkinlerin yerel egemenliklerini terk ederek diğer egemenlerle gerek ekonomik düzeyde birleşmesi gereksiz siyasal ve kültürel düzeyde diğer yerelliklerden gelen seçkinlerle yeni bir takım kural, ilke ve değerler çerçevesinde bütünleşmesi.

“İkinci aşama, kitlelerin giderek artan oranda sisteme dahil olmasını ifade eder. Bunda asker ocağının, okulun, yeni kitle iletişiminin, merkezin seçkinleri ile kenar arasında teması sağlayan kanallar olarak oynadığı rol etkili olmuştur. Bir diğer önemli etken, aynı kanalların kitleler nezdinde yarattığı yeni kimlik duygusudur. Bu yeni kimliğin kiliseler, mezhepler veya yerel seçkinler tarafından yaratılmış olan egemen kimlikle çatışma içine girmesi, ikinci aşamanın ortaya çıkarmış olduğu önemli sonuçtur” (Rokkan, 1975:571-572). Ulusal Pazar çerçevesindeki birleşmeye katılmayan ya da katılmayan yerel egemenlerin veya eski üretim biçiminin faydasını görmeye devam eden din adamları ile mezhep, tarikat vs. gibi dinsel önderlerin sürdürdü geldikleri statüye dayalı hiyerarşi başta olmak üzere bu hiyerarşiyi, dolayısıyla bu hiyerarşinin egemenliğini sürdüren yerel seçkinlerin de çıkarımlarını savunun kimliğin yeni kimlikle çatışması kaçınılmazdır. Örneğin, ülkemiz üzerinden konuşursak, ulusal Pazar için üretim yapılan endüstri merkezlerine giden köylünün köyünde iken bağlı olduğu ağa, şih, şeyh, dede vb. gibi yerel dinsel, feodal önderin belirlediği; egemen olduğu kimlik çatışması kaçınılmazdır. Yine örneğin ulusal Pazar için üretim yapan endüstri merkezlerinde üretim yapan bir işçi, köyünde yaşarken, dede denilen ya da şeyh, şih denilen dini lidere verdiği ödentiye şehirde sendikaya verecektir. Kendisine yılın belli dönemlerinde maddi katkı sunma durumundaki bağlılarının kente gitmesi ile bu gelirden yoksun kalan, şih, şeyh, dede gibi yerel önderin kendisine katkı sağlayan eski kimliğindeki “mezhep, tarikat mensubunun” yeni kimliğini kabul etmeyeceğini kabul etmeyeceği açıktır. ancak yeni sistemde dünün köylüsü yani feodal yapının üreticisi, mezhep tarikat mensubu artık ulusal pazara üretim yapan bir fabrikanın işçisidir. Tıpkı yanı başında çalışan bir başka köyden; yerellikten gelen, bir başka ağa, dede, şeyh, şih vb. gibi feodal dinsel egemenin müridi olan arkadaşı gibi...

“Üçüncü aşama, toplum üyelerinin siyasal sistemin işleyişinde tebaalıktan aktif yurttaş kavramına gelmelerini içerir. Bu aşamada, değerlere dayanan yerel çatışmalardan, daha çok çıkarlara dayalı işlevsel çatışmalara geçilmesi bir diğer önemli değişimdir” (Rokkan, 1975:571-572). Bu aşama bir önceki aşamadaki çatışmaların ciddi bir biçimde sonuçlandığı aşama olarak yorumlanabilir. Pazar için üretim yapmak üzere kırsal yapıdan üretim merkezlerine, kentlere gelen birey, eski değerlere dayalı çatışma yerine kendi kişisel çıkarları doğrultusundaki çatışmalarla yüz yüzedir. Yeni geldiği yerde, eski yerinden kopmuş olan eskinin köylüsü yeninin kentlisi, işçisi artık eski ilişkilerini aşmış yeni kurduğu ilişkileri doğrultusundaki mücadelesinde ciddi bir kazanım aşamasına ulaşmış durumdadır. Gücünü ağasına, şeyhine, şihine, dedesine karşı değil devletine karşı kullanmak aşama ve gücüne ulaşmıştır.

“Dördüncü aşama, devletin idadi aygıtlarının genişletilmesine ilişkin süreci kapsar. Bu aşamada yeniden dağıtım araçlarının artması; kamu refahını sağlamaya yönelik hizmetlerin genişletilmesi, ulusal çaptaki ekonomik koşulları eşitlemeye yönelik politikaların uygulanması, (müterakki vergileme, zengin sınıflardan ve bölgelerden fakir sınıflara ve bölgelere kaynak aktarımı gibi) devlet nüfuzundaki artışın göstergeleri olmuştur” (Rokkan, 1975:572). Bu aşamada artık yurttaşların meydana getirdiği devlet gerçekleşmiştir. Başlangıçta 3. kesim olan insanlar belirleme gücüne ulaşmışlar gereken yerlere gelir transferi yapabilecek nüfuzla erişmiş bir hükümetin gerçekleşmesinde katkıları olmuştur.

Yani emek kesimlerinin; yurttaşların oluşmasında etkili oldukları hükümet biçimi ile devlet anlayışı ile yeniden dağıtım araçlarının gelişip genişlemesini sağlamışlardır.

Kuşkusuz yukarıdaki sıralamanın bir sınıflandırma çabası olduğunu gerçeğin birebir: aynı şekilde gerçekleştiremeyeceğini unutmamak gerekir. Yine aynı şekilde, en azından bu sıralamanın, sürecin farklı işleyişi ile birlikte değerlendirilmesi gerekir. Nitekim Bottomore'un deyiş ile "bir ulus devletin oluşum süreci her yerde aynı yolu izlemez" (1987:60). Örneğin, işçi sınıfının "başlangıçta zayıf olduğu toplumlarda ... bir modern ulus devletin oluşumu yukarıdan devrim olarak adlandırılan daha yetkeci bir tarzda gerçekleşti" (Moore, 1967:52).

Tüm farklılıklara, zamansal, mekansal göreliliklere ve her toplumun kendine özgü uluslaşma, ulus devlet kurma süreçlerinden geçtiğini bir kez daha vurguladıktan sonra ulus devletin yapısal çerçevesine değinmek ulus devletin anlaşılmasını sağlayacaktır.

Ulus devletin yapısal çerçevesini oluşturan iki temel unsur "ülke bütünlük ve siyasal bütünlüktür" (Erözden, 1997:16). Bunlardan siyasal bütünlük "ulusu oluşturan bireylerin yurttaşlık sıfatıyla donatılarak siyasi yapıya dahil edilmesiyle birlikte ulus çerçevesinde bütünleştirilmeleri işlemi kapsar. Ülkesel bütünlük ise kurgulanışında ... vatanla eş anlamlıdır" (Erözden, 1997:116).

Ulus devletin siyasal ve ülkesel bütünlüğü sağlanması kadar önemli bir diğer bütünleşme de toplumsal bütünleşmedir.

Hatırlanacağı üzere ulus ve uluslaşmada tebaadan yurttaşa dönüşmüş ya da erişmiş bireyler söz konusudur. Tebaa bilindiği üzere modernleşme, endüstrileşme öncesi; tarıma dayalı bir toplumsal ve ekonomik yapı içinde toprak ağaları ve din adamlarının egemen olduğu bir iktidar yapılanması ya da böylece bir siyasal yapılanmanın üyesi olan birey ve insan demektir. Ancak giderek ulus devletin üyesi birey ve insan ortaya çıktı, oluştu. Bu ise, uluslaşma ve ulus devlet kurgusunun olgunlaşmasının önemini daha da öne çıkaran toplumsal bütünleşme temelinde gerçekleşebilen bir süreçtir.

Toplumsal bütünleşme "bireyin yerel, bölgesel ve orta ölçekli yapılarla olan bağları çözülürken daha geniş ve daha yaygın olan kentsel ve endüstriyel kuruluşlarla bağları güçlenir. İlişkilerdeki bu yer değiştirme bireye daha esnek bir toplum içinde hem daha büyük olanakların avantajlarını, hem de eğitim, tüketim malları ve çeşitli hizmetler olarak kaynakların dağılımından daha büyük bir pay almasını sağlar" (Black, 1989:85). Yani denilebilir ki toplumsal bütünleşme ulusal bağları ve ilişkileri üretir. Ancak ulus devlet toplumsal bütünleşmeyi kendiliğinden oluşuma terk etmez, toplumsal bütünleşmenin önünün açar, zeminini hazırlar. Dolayısıyla toplumsal bütünleşme uluslaşma ve ulus devletin gelişimine, ulus devlette toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunur; karşılıklı etkileşim süreci işler.

Ulus devletin gelişip güçlenmesi ile birlikte, bir yanı ile de toplumsal bütünleşme denilen oluşum, ulus, ulus devlet kavramları ile yakınlığı açısından, uluslaştırma olarak adlandırılırsa daha yerinde bir kavramlaştırma olacaktır.

Uluslaştırma üç temel araçla gerçekleştirilebilir. Bunlar eğitim, ordu ve siyasal katılım, seçimdir. Eğitimin en genel ve kısa olarak “toplumun genç üyelerinin yetişkin üyelerce, var olan kültüre bilinçli, amaçlı ve düzenli bir biçimde hazırlanma süreci” olarak tanımlandığına göre (Ozankaya, 1986:325) uluslaştırmanın gerçekleşmesinde ne denli önemli olduğu ortaya çıkar. Aynı şekilde ordu da, özellikle bizim toplumumuz düşünüldüğünde bir çok bilgi, beceri, yenilik öğretmesi, aktarmasının yanında ülkesel bütünlüğün savunulması hazarlıkları çerçevesinde ulusallığı, ulusal değerleri öğrettiği, geliştirdiği kabul edilmektedir. Ulusal, kamusal kararlara katılmanın aracı olarak siyasal katılım; seçim de bireyi ulusal bütünün parçası olduğu bilincine ulaştırma noktasında uluslaştırma için önemli bir araçtır.

Esasen ulus devlet, ulus ve uluslaşma kavramlarının değerlendirilme gerekliliğinin önemli nedenlerinden birinin ulus devletin geleceğinin ne olacağı düşünce hatta temennileri olduğu bilinmektedir.

Yine ülkemizde yaşananlar da hatırlandığından ulus devlet örgütlenmesinin ömrünü doldurduğu, hatta örneğin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulus devlet olarak kurulmasının yanlış olduğu da dile getirilmiştir. Nitekim Tilly'de bu tartışmaları şu şekilde dile getirmektedir. “Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren dikkat çekici bir yoğunluğa erişen... ulus devletin geleceği ne olabilir sorusuna karşı gündeme gelen iki güncel siyasi eğilim, ulus-üstüculük ve ulus-altıcılık hareketleridir” (1993:705).

Çeşitli tartışmalarla gündeme gelen bu önerilerden ulus altıcılık hareketi bölgeselcilik ve mikro ulusçuluk gibi iki alt bölümden meydana gelmektedir.

Sovyetler Birliğinin dağılması ve sosyalist bloğun çökmesi ile ivme kazanan mikro milliyetçilik “bu güne kadar alışılmış olanın oldukça altında kalan boyutlarda devlet yapıları oluşturma hedefine yönelmiş bir siyasi akım olarak karşımıza çıkmaktadır. Mikro ulusçuluk akımının gerek söylemde gerekse de eylemde, ulus devlet kurgusuna alternatif bir yönelimi yoktur. aksine, bu akımın yönelmiş olduğu ulus devlet oluşturma hedefi çerçevesinde, söz konusu kurguyu yoğun biçimde kullandığı görülmektedir” (Erözden, 1997:130). Dolayısıyla ulus devlet tartışılır, eleştirilirken, ulus altıcı yönelimin “daha küçük ulus devlet” önerisi getirdiği görülmektedir. Mevcut ulus devletin meşrutiyeti dışında bir meşrutiyet kaynağının geliştirilemediği görülmektedir.

Diğer ulus altıcı yönelim olan bölgeselcilik, mikro ulusçuluk akımından ayrılıkçılık taleplerinin azlığı noktasında ayrılmaktadır. Bu akım “ulus-devlet yapılarının içinde daha küçük ölçekte kültürel ya da ekonomik bütünlük içinde bulunduğu savlacağı bölgeler için farklı ölçülerde özerklik elde etme hedefine yönelmiş bir akım olarak tanımlanabilir. Yine bu akımı “ulus devlet kurgusuna karşıt bir siyasi hareket değil de somut düzlemde görülen, ulus devletin (tekil) türlerinden birisi olan üniter devlet modeline karşıt bir akım olarak değerlendirmek daha doğru gözükmektedir” (Erözden, 1997:130). Dolayısıyla bu öneri ile istenilenin bir tür federal devlet olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda federal devleti kısaca tanımlamak gerekirse; “Federal Devlet: Devletçiklerin merkezi bir otorite etrafında toplanmasıyla meydana gelen, idare ve devletler hukuku bakımından modern siyasal ihtiyaçlara cevap verebilen birleşik devlet tipi. Federal devlet sisteminde iç işleri, anayasa tarafından yetkinin federasyona üye devletler ve federal devlet arasında bölüştürülmesi; dış işlerinde yetkinin

yalnızca federal devletin elinde bulundurulması suretiyle yürütülür” (Demir-Acar, 1992:133). Benzer diğer iki kavram olan federe devlet ve federasyon kavramlarını da hatırlamak gerekirse, örneğin bir zamanlar ülkemizde çok üst yöneticiler tarafından bile dile getirilip tartışılan denilen federasyon: “Dayanışma amacı ile birden fazla devletin bir birlik devleti içinde birleşmesi” (Demir-Acar, 1992:133) iken federe devlet ise “Bir federal devlet çatısı altında örgütlenmiş, iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde federal devlet yasalarına tabi olan devletçiliklerden her biri”dir (Demir-Acar, 1992:133).

Ulus devletin eleştirilmesi, geleceğe yönelik olarak ömrünü tamamladığı ya da örneğin ülkemiz özelinde kurulmuş olmasının yanlış olduğunun dile getirilmesinin nedenlerine de kısaca değinmek gerekirse, bu tartışmaların özellikle son yıllarda yine sıkça tartışılan küreselleşme kavramı ile birlikte canlandığı görülür. Dolayısı ile özellikle ulus altıcılık akımı ile ilgili olarak, sermayenin uluslar arası ile birlikte değerlendirmeler yapıldığı görülür. Örneğin, “sermayenin enternasyonalinin büyük düşü, temel birimlerin, ulus-devletlerden çok daha güçsüz, çok sayıda bölgesel diyebileceğimiz kuruluşun, dünya çapındaki bu yeni biçimlenmede yeni oyuncular haline gelmesidir” (Eroğul, 1997:46).

Ulus devlete yönelik tartışma ve eleştirilerin ardından gündeme getirilen diğer akım olan ulus üstücülük akımına gelince; bu türden önerilere güncel örnek teşkil eden örgütlerden biri Avrupa Birliğidir. Ulus üstücülük akımının Avrupa Birliği özelindeki değerlendirmelerine bakacak olursak: “Avrupa Birliği bünyesinde gerçekleştirilecek olası bir siyasi bütünleşme sonucunda, “ulus” kavramının yerine geçecek bir meşrutiyet kaynağının ortaya çıkması mümkün müdür? Bu soruyu olumlu bir biçimde yanıtlama olasılığı bulunuyorsa, Avrupa Birliğinin yapılması, ulus devletler için çanların çalmaya başladığının göstergesi olarak kabul edilecektir. Aksi olasılıkta ise, Avrupa Birliğinin bir siyasi bütünleşmeyle sonuçlanıp sonuçlanamayacağının her hangi bir önemi kalmayacaktır. Çünkü, bu olasılıkta, Avrupa Birliği bir siyasi bütünleşmeye erişse bile, ortaya çıkacak olan, bünyesine aldığı ulus-devletlerin toplamı kadar bir büyüklüğe erişen yeni bir ulus devletten başka bir şey olmayacaktır” (Erözden, 1997:128).

Nitekim “kaldı ki Avrupa Topluluğu bünyesinde gerçekleştirilecek bir siyasi bütünleşmeye yönelik çabalardaki tüm artışa rağmen topluluğu oluşturan ulus-devletlerin bu bütünleşmenin gerçekleşmesine yönelik dirençleri kolay kolay kırılmayacaktır. Üstelik bu ulus devletler halen başta eğitim tekeli olmak üzere, tüm uluslaştırma araçlarını ellerinde tutmakta ve bunları etkin bir biçimde çalıştırmaktadırlar” (Smith, 1992:72).

Sonuç olarak günümüz itibarı ile değerlendirildiğinde Avrupa Birliğinin ulus üstücü önerilerde kastedilen ulus devlet yerine geçebilecek bir yapılanmanın uzağındadır. Zira bu birlik içinde yer alan ulus devletlerin uluslaştırma araçlarını ellerinde tutarak etkin kullanıma devam etmektedirler.

Toparlamak gerekirse, görülen odur ki ulus devletin meşrutiyetine alternatif bir meşrutiyet temeli geliştiremeyen ulus üstücülük ve ulus altıcılık akımlarının ulus devlet yerine geçebilme olanakları yoktur. Özellikle ulus altıcı akım ve önerilerin tüm zorlamalara karşın tarihsel gelişim ve değişme açısından ulus öncesi sosyal, siyasal topluluk veya örgütlenmeleri öne çıkarma nedeni ile

bir tür eskiye dönüşü temsil ettiği söylenebilir. Tarihin gelişimine bakıldığında ulus üstücü akımların görece mantıksallığı yanında ulus altıcı akımlar bu noktada da eksik ve geçersizdir.

Sonuç

Ulus, uluslaşma ve ulus devlet tarihsel gelişim süreci içinde, insanın doğallıktan toplumsallığa gelişi ile orantılı olarak iradi ve etkin katılımı ile oluşturulmuş toplumsal siyasal yapılanma ve örgütlenmelerdir. 1980'lerden sonra uluslar arası ekonomik politik tercih ve örgütlenmelerin değiştirilme isteklerine koşut olarak tartışma gündemine getirilen ulus devlet ve ilintili kavramların tartışılmasını salt bilimsel ya da entelektüel kaygılar, ilgiler açısından değerlendirmenin eksik olduğuna inanılmaktadır. Nitekim ulus üstücülük ve ulus altıcılık akım ve önerilerinin gerçekleşme olanaklarından yoksun olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Türkiye özelinde bu iki akım ve önerileri yaşanan pratik açıdan değerlendirdiğimizde ilginç göstergelerden söz etmek mümkündür. Şöyle ki, ulus devletlerin ömrünü tamamladığı varsayımından yola çıkıldığında görece daha mantıksal, tarihsel tutarlılığa sahip olan ulus üstü örgütlenmelerden biri olması beklenen Avrupa Birliği Türkiye ilişkisine bakıldığında görülür ki ulus üstü bir siyasal örgütlenme olan Avrupa Birliğine bugüne değin katılmış olanlar ya da Avrupa Birliği Türkiye'yi bu yeni örgütlenmeye dahil etmekte isteksiz davranırken Türkiye'deki ulus altıcı akım ve önerilere çok daha olumlu bakabilmekte ondan da öte destek verebilmektedir.

Ulus devlet sonrası tartışılırken bazı ulus devletler ulus üstü siyasal örgütlenmelere doğru yönelsin bazı ulus devletler ise ulus altı, ulus öncesi, ulus devlet öncesi örgütlenmelere yönelsin düşüncesini anlamak kolay olmasa gerektir.

Dolayısıyla Türkiye için devletin korunması, uluslaşma sürecinin dinamik ve etmenlerinin irdelenerek ısrarla sürdürülmesi uluslaştırma da denilen toplumsal bütünleşme araçlarının bilinçli ve sistemli bir biçimde kullanılması gerektiğine inanılmaktadır.

Kaynakça

- BLACK, C. E. (1989), **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, Çeviren: M. Fatih Gümüş, Versa Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara,
- DEMİR-ACAR. (1992), Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- EROĞLU, Cem.(1997), **Ulus Devlet ve Küreselleşme**, İmge Kitapevi, Ankara.
- ERÖZDEN, Ozan. (1997), **Ulus Devlet**, Dost Kitabevi, Ankara.
- HANS, Kohn. (1967), **Prelude to Nation-States**, D.Jan Nostrand Company İnc.
- KILIÇBAY, M.Ali. (1996), **Uyruktan Vatandaşa Geçimden İktisada**, İmge Kitabevi, Ankara.
- MARSPHALL, T.H. (1965), **Clas, Citizenship And Social Development**, Garden City.
- BOTTOMORE, Tom. (1987), **Siyaset Sosyolojisi**, Çeviren: Erol Mutlu, Teori Yayınları, Ankara.

- MOORE, Barrington. (1967), **Social Origins of Dictatorship and Democracy**, Allen Lane, London.
- OZANKAYA, Özer. (1986), **Toplumbilim**, Tekin Yayınevi, İstanbul
- ROKKAN, Stein. (1975), Dimensions of State Formation and Nation Building: A Possible Paradigm for research on Variations within Europe, in C. Tily (ed) **The Formation of National States in Western Europe**, Princeton Universty Press.
- SARIBAY, Ali Yaşar. (1992), **Siyasal Sosyoloji**, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- SCHANAPPER, Dominigue. (1995), **Yurttaşlar Cemaati**, Çeviren: Özlem Okur, Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- SMİTH, Antony D. (1992), “Nationalism and the Historions”, in **International Journal of Comparative Sociology**, CXXXIII n:12.
- TILLY, Charles. (1993), “National Self Determination as a Problem for All of Us” in **Daedalus**.
- TÜRKDOĞAN, Orhan. (1995), **Niçin Milletleşme**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.